

NEFORMALIOJO SUAUGUSIŲJŲ MOKYMOSI SAMPRATŲ ANALIZĖ MOKYMOSI VISĄ GYVENIMĄ KONTEKSTE

Parengė: doc.dr.G.M.Linkaitytė

dr.A.Šuliakaitė

dr. Ž.Navikienė

Socialinės informacijos ir mokymų agentūra

Ugdymo plėtotės centras

Vilnius 2011

Turinys

Santrauka	3
I. Teorinė suaugusiųjų neformalaus mokymosi sampratų apžvalga.....	8
Suaugusiųjų mokymasis.....	9
Suaugusiųjų mokymosi formos.....	11
II. Neformalaus suaugusiųjų švietimo turinio ES dokumentuose analizė.....	13
III. Nacionalinio neformalaus suaugusiųjų mokymosi turinio analizė.....	18
Neformalus suaugusiųjų mokymasis švietimo sistemos kontekste	18
Neformalus suaugusiųjų mokymasis mokymosi visą gyvenimą strategijos kontekste	20
IV. Suaugusiųjų mokymosi patirties Lietuvoje apžvalga.....	23
V. Suaugusiųjų mokymosi patirties Lietuvoje žvalgomas tyrimas	26
VI. Vartojamų sąvokų apibrėžimai	30
Literatūra:	35

SANTRAUKA

Suaugusiųjų gyvenimas sparčiai vystantis komunikacinėms ir informacinėms technologijoms sudėtingėja, ateitis dažnai yra nebenspėjama. Palaipsniui ryškėja, kad mokymasis peržengti savo gebėjimų ribas suaugusiems tampa vienintele galimybe ne tik išlikti darbo rinkoje, bet ir neprarasti pasitikėjimo savimi kasdieniame gyvenime. Nauji iššūkiai keičia suaugusiųjų požiūrį į mokymąsi ir skatina juos ieškoti naujų mokymosi galimybių, dažnai neturinčių atitiktens formaliajame suaugusiųjų švietime. Būtent tokioms suaugusiųjų mokymosi galimybėms analizuoti skiriama ši apžvalga.

Nuolat besikeičiantis pasaulis suaugusiems yra mokymosi aplinka, kuri palaipsniui prasiplečia tiek, kad apima visas darbo ir kasdienio gyvenimo situacijas. Todėl suaugusiųjų mokymasis, kuris tradiciškai buvo laikomas nuosekliojo švietimo dalimi, palaipsniui įgauna savarankiškumo ir peržengia nuoseklaus švietimo ribas. Jis imamas vadinti formaliuoju, neformaliuoju, savaiminiu, šalutiniu ar aplinkybiniu mokymusi. Taip suteikiama prasmė kitai švietimo sistemos daliai - nenuosekliajam švietimui, kuriame gali vykti nuoseklaus švietimo reikalavimų neatitinkantis suaugusiųjų švietimas.

*Prasiplėtus suaugusiųjų švietimo apimčiai, jo tikslas tampa platesniu ir visuomeniškai reikšmingesniu: kuriamos suaugusiųjų mokymui(si) palankios sąlygos, skatinama suaugusiųuosius įgyti reikalingų žinių ir įgūdžių bei juos plėtoti. Kadangi suaugusiųjų švietimas akcentuoja visuomeninių žinių įgijimą, kaupimą, apdorojimą bei reglamentavimą, todėl skirtingoms švietimo formoms priskiriami skirtingi uždaviniai. Visuomenės reikalavimai bendroms gyvenimo taisyklėms, priklausantys nuo švietimu perteikiamų vertybių, priskiriami formaliajam švietimu. Suaugusiųjų tobulėjimo galimybių kūrimas ir mokymosi poreikių tenkinimas deleguojamas nenuosekliajam švietimui, kuriam suaugusiųjų mokymasis tampa tiek pat reikšmingu kaip ir vaikų bei jaunimo neformalus ugdymas. Turtėjant suaugusiųjų švietimo patirčiai tiek tarptautinio tiek ir nacionalinio lygmens dokumentuose, išskiriamos dvi suaugusiųjų švietimo formos – formalus (ang. *formal education*) ir neformalus švietimas (ang. *non-formal education*). Vėliau Mokymosi visą gyvenimą memorandume (toliau MVG Memorandumas) jau įvardijamos ir trys mokymosi visą gyvenimą kontinuumą sudarančios veiklos: formalus, neformalus ir informalus mokymasis. Pastarasis lietuvių kalba vadinamas dvejopai - savaiminiu mokymusi arba savišvieta.*

Išanalizavus suaugusiųjų švietimo ir mokymosi reikšmes švietimą reglamentuojančiuose teisės aktuose, strategijose, mokslinėse analizėse, ES dokumentuose ir sukauptą praktinę suaugusiųjų besimokančių Lietuvoje patirtį išryškėjo, kad remiantis gautaisiais duomenimis

neformalus suaugusiųjų mokymasis negali būti vienareikšmiškai apibrėžtas, nes vienuose dokumentuose jis yra analizuojamas švietimo, kituose - mokymosi aspektu. Skirtinguose dokumentuose yra akcentuojami skirtingi aspektai.

Šiuo metu nurodomi du pagrindiniai neformalaus suaugusiųjų mokymosi sampratos požymiai - mokymosi intencija ir kontekstas. Tačiau atliekant tarptautinius tyrimus (EUROSTAT, 2005) neformalaus mokymosi veikla nusakoma kaip neformalaus švietimo, kuris yra institucionalizuotas, bet neveda prie kvalifikacijos įgijimo, sudedamoji dalis. Toks apibrėžimas neformalaus mokymosi sampratą apriboja, nes formalizuoja šį mokymąsi vienu svarbiu mokymosi konteksto kriterijumi - mokymosi vieta. Tuo tarpu naujausiuose dokumentuose ryškėja kitas lygiavertis kriterijus apibūdinantis neformaliąją mokymosi formą - suaugusiojo intenciją mokytis.

Svarbiais suaugusiųjų neformaliojo mokymosi požymiais teisiniuose dokumentuose laikoma mokymosi vieta ir teikiamo mokymosi rezultatų pripažinimo dokumento statusas. Tačiau suaugusiųjų neformalaus mokymosi vyksmo vieta dokumentuose apibrėžiama nevienodai: vienuose (pvz. ES Komunikate) numatoma, kad jis vyksta už formalaus švietimo įstaigų ribų, kituose numatoma (LR NSSĮ) numatoma, kad jis gali vykti bet kurio tipo švietimo įstaigoje.

Suaugusiųjų mokymosi struktūra taip pat gali būti apibrėžta pagal tikslus, mokymo laiką ir mokymosi palaikymą. Neformalaus mokymosi atveju tikslai bei mokymosi laikas gali būti nustatomi švietėjų atsižvelgiant į besimokančiojo poreikius bei galimybes. Mokymosi palaikymas taip pat yra nustatomas švietėjų grupės ar organizacijos tam, kad besimokantiems būtų užtikrinama visokeriopa pagalba mokymosi procese. Tie atvejai, kai suaugusieji mokosi nestruktūruotoje ir iš anksto nesuplanuotoje aplinkoje, pvz. suaugusysis gali išmokti ko nors skaitydamas knygą, mokymasis nebus struktūruotas pagal tikslą, laiką ir mokymo palaikymą. Tokio pobūdžio suaugusiųjų mokymosi atvejai yra priskiriami savaiminiam mokymuisi.

Tarptautiniuose dokumentuose pateikiami trys kriterijai pagal kuriuos besimokantieji gali atskirti mokymosi formą: vieta, laikas ir mokymosi rezultatų pripažinimo dokumentas. Pagal juos neformalus mokymasis gali būti atskiriamas tiek nuo formalaus tiek ir nuo savaiminio mokymosi. Du kriterijai - mokymosi planingumas ir struktūra - gali padėti jiems atskirti neformalų nuo savaiminio mokymosi.

Lietuvoje teisiniu požiūriu neformalus suaugusiųjų mokymasis gali būti tapatinamas su neformaliu suaugusiųjų švietimu, nes NSSĮ neformalus suaugusiųjų švietimas apibūdinamas kaip „asmens ir visuomenės interesus“ atliepiantis mokymasis. Lietuvos teisiniuose dokumentuose yra pasigendama suaugusiųjų neformalaus mokymosi sąvokos apibrėžimo.

Pažymėtina, kad Lietuvos švietimo koncepcijoje yra įvardijamas suaugusiųjų mokymasis tik nurodant institucijas atsakingas už mokymosi sąlygų sudarymą.

Taigi, gali būti atvejų kai besimokantieji apibūdindami mokymosi formą remiasi jos vietos principu ir yra įsitikinę, kad visos formaliojo švietimo įstaigų vykdomos mokymosi programos priskiriamos formaliojo švietimo sričiai. Analogiška sumaištis gali kilti ir vertinant išduoto pažymėjimo statusą, nes ne visada yra aišku ar gautasis dokumentas yra ar nėra valstybės pripažįstamu dokumentu. Juolab, kad galimi atvejai, kai darbdaviai ypatingai vertins būtent mokymąsi neformalaus mokymosi švietimo organizacijose ir suteiks aukštą statusą jų išduodamiems pažymėjimams.

Apibendrinus apžvalgoje sukauptus duomenis aspektinės analizės būdu išryškėjo, kad ryškinant švietimo aspektą susikoncentruojama į švietimo institucijų veiklą, mokymo(si) organizavimo ir palaikymo būdus. Apibendrinant šiuo aspektu sukauptą informaciją sukuriama suaugusiųjų švietimo sampratos. Analizuojant antruoju - mokymosi aspektu dėmesys sutelkiamas į besimokantįjį, jo ketinimus ir veiklą. Šiuo būdu sukauptos informacijos dėka formuojamos suaugusiųjų mokymosi sampratos.

Šių dviejų sampratų kontekste suaugusiųjų švietimo praktikoje gali formuotis dviejų tipų neformalaus mokymosi sampratos. Švietimo prioritetu besivadovaujantys suaugusiųjų švietėjai, kurie sutelkia dėmesį į suaugusiųjų švietimą kaip savo veiklos paskirtį, neformalų mokymąsi gali suprasti kaip formalaus mokymosi alternatyvą. Neformalus suaugusiųjų mokymasis tokiu atveju jiems tampa mokymosi galimybe, kuri teikiama specialiuose formalųjį išsilavinimą teikiančių švietimo institucijų padaliniuose arba neformalaus suaugusiųjų švietimo organizacijose.

Švietėjams ir besimokantiejiems, sutelkiantiems dėmesį į suaugusiųjų mokymąsi, svarbu atskirti formalųjį ir neformalųjį mokymąsi. Neformalus mokymasis tokiu atveju tampa *suaugusiųjų mokymosi forma, kuriai netaikomi konkrečioje suaugusiųjų švietimo sistemoje numatyti formaliojo mokymosi reikalavimai, tačiau jis gali turėti ir bendrą su formaliojo mokymosi išorinių bruožų – būti planuojamas, organizuojamas ir kt.. Ši mokymosi forma gali būti skiriama pagal paskirtį į neformalų profesinį ir neformalų neprofesinį mokymąsi. Tokioje sampratoje neformalus suaugusiųjų mokymasis suprantamas kaip pasinaudojimas neformalaus suaugusiųjų švietimo teikiamomis galimybėmis. Atliekant tyrimus šios sampratos rėmuose labai svarbu tiksliai apibrėžti mokymosi galimybes.*

Galvojant apie suaugusiųjų mokymosi visą gyvenimą galimybių kūrimą švietimo ir mokymosi sąvokos turėtų tapti lygiavertėmis: švietimui priskiriama funkcija *sukurti*

suaugusiesiems sąlygas mokytis visą gyvenimą, mokymasis suvokiamas kaip kiekvieno suaugusio asmens teisė bei visuomenei naudingas ir būtinas reiškinys. Tuo atveju, kai švietimas ir mokymasis yra lygiaverčiai galvojama apie mokymosi visą gyvenimą galimybes ir neformalus mokymasis tampa viena iš suaugusiųjų mokymosi formų. Tokioje sampratoje atliekantiems tyrimus labai svarbu tiksliai apibrėžti šių mokymosi formų požymius.

Švietimo praktikoje suaugusiajam gali būti svarbūs du dalykai – tai, kad jis išmoko, ir tai, kad mokymosi rezultatai yra pripažinti. Pati mokymosi forma besimokančiajam gali neturėti reikšmės. Todėl mokymosi formos atpažinimas tol, kol nėra išorės padiktuoto stimulo (pvz. poreikio pripažinti turimas kompetencijas), gali būti tik tyrėjų problema, kurią jie sprendžia sudarydami tyrimo instrumentus ir interpretuodami gautus tyrimo rezultatus. Ši prielaida buvo tikrinama kokybinio tyrimo eigoje.

Kokybinio tyrimo įžvalgos apie suaugusiųjų mokymosi vietą ir pasiekimų pripažinimą

Atlikus besimokančiųjų apklausą išryškėjo, kad besimokantieji dažniau kalba apie formalią arba neformalią mokymosi aplinką. Todėl respondentų atsakymai tyrėjų buvo suskirstyti į šias kategorijas. Būtina pažymėti, kad tik 2 tyrimo dalyviai savo atsakymuose paminėjo žodį „formalus“ ir „neformalus“.

Kalbėdami apie mokymosi vietą dauguma tyrimo dalyvių paminėjo, kad suaugusieji gali mokytis švietimo institucijose tokiose kaip universitetai, kolegijos, profesinės mokyklos, švietimo centrai. Taip pat prie formalių kategorijos buvo priskirti ir respondentų atsakymai, kurie nurodė, kad suaugusieji gali eiti į įvairiausių seminarus, tiek organizuotus švietimo institucijų, tiek ir seminarus internete. Trečdalis tyrimo dalyvių teigė, kad suaugusieji gali mokytis ir neformalioje aplinkoje. Taigi kuomet minimos galimybės, kur suaugusieji gali mokytis, dažniausiai yra nurodoma formali aplinka ir seminarai, kursai, kurių metu gaunami pažymėjimai.

Daugelis tyrimo dalyvių paklausti, kokiais būdais suaugusieji gali mokytis, nurodė įvairias studijas. Išanalizavus duomenis, galima būtų teigti, kad tyrimo dalyvių atsakymus galima sugrupuoti į dvi kategorijas: formalus būdas ir neformalus būdas, nors tik 4 tyrimo dalyviai vartojo žodžius „formalus ir neformalus“. Atsakymuose daugiausia pasikartojo nuotolinis mokymosi būdas. Daugiausia respondentų atsakymai buvo nurodantys mokymosi būdus, kurie dažniausiai yra teikiami formaliose švietimo institucijose. Labai retai, tyrimo dalyviai paminėjo būdus, kurie gali būti susieti su neformaliais mokymosi būdais. Galima būtų teigti, kad kalbant apie suaugusiųjų mokymosi būdus, žmonės gali būti linkę susieti juos labiau su formaliuoju ir neformaliuoju mokymusi. Labai retais atvejais mokymosi būdai buvo susieti su savaiminiu mokymusi.

Atsižvelgiant į žvalgomąjį tyrimą, galima būtų teigti, kad dažniausiai suaugusiųjų mokymasis yra siejamas su besimokančiojo intencija bei vieta, kurioje vyksta pats mokymasis. Nors dokumentuose ir yra išskiriamas savaiminis mokymasis, kuris gali būti intencinis arba neintencinis, tyrimo dalyviai retai kada pažymėjo intencinę savišvietą kaip suaugusiųjų mokymosi formą. Neintencinis savaiminis mokymasis, kuri gali būti bet kokios veiklos šalutinis rezultatas, tyrimo dalyvių nebuvo akcentuojama. Gali būti, kad kol kas suaugusieji nepripažįsta neplanuoto kasdieninio žinių įgijimo kaip galimos suaugusiųjų mokymosi formos. Tai nėra stebėtina, nes ir tarptautiniuose dokumentuose pažymima, kad netikslinis mokymasis gali net ir nebūti pripažintas pačių besimokančiųjų (Hamburgo deklaracija, 2001).

Tyrimo dalyvių nuomonės, koks gali būti neformalus suaugusiųjų mokymasis, didžiąja dalimi atitinka dokumentuose numatytas sąvokas. Besimokantieji dažniausiai sieja suaugusiųjų mokymąsi su formalia aplinka. Kalbant apie motyvus, besimokantieji taip pat nurodo, kad suaugusiųjų mokymas gali vykti ir neformalioje aplinkoje, tačiau dažniausiai su besimokančiojo intencija mokytis. Mokslininkams ir tyrėjams reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad „formalaus“ ir „neformalaus“ suaugusiųjų švietimo sąvokos gali būti nevertojamos ir todėl nesuprantamos žmonėms, kurie tiesiogiai nėra susiję su akademinio pasauliu.

Apibrėžiant neformalaus suaugusiųjų mokymosi formas išryškėja kelios dimensijos: vieta, mokymosi veiklos suplanavimas bei besimokančiojo intencija. Išanalizuotuose dokumentuose neatitikimai kyla dėl šių dimensijų skirtingų akcentų. Lietuvos įstatyminiuose aktuose yra bendrai pasigendama visų suaugusiųjų mokymosi kaip reiškinį apibrėžiančių sąvokų. Gali būti, kad tokia spraga atsiranda dėl to, kad yra dokumentuose akcentuojamos tik suaugusiųjų švietimo funkcijos ir tik sąlygos, kurios turi būti sudaromos tam, kad suaugusieji galėtų sėkmingai mokytis. Tačiau norint visapusiškai apimti mokymosi visą gyvenimą fenomeną, reikėtų ryškinti bei aiškinti ne tik suaugusiųjų švietimo, bet ir suaugusiųjų mokymosi sąvokas. Tik tokiaime kontekste galima tikėtis, kad sąmoningai susiformuos neformalaus suaugusiųjų mokymosi sampratos.

TEORINĖ SUAUGUSIŪJŲ NEFORMALIAUS MOKYMOSI SAMPRATŲ APŽVALGA

Neformalus suaugusiųjų mokymasis yra viena iš suaugusiojo asmens gyvenimo sričių, kurioje jis elgiasi sąmoningai arba nesąmoningai. Tada, kai mokymasis vyksta sąmoningai jį suvokus – jis įvardijamas terminais, kurie besimokančiajam turi konkrečią prasmę. Šios prasmės suvokimas priklauso nuo besimokančiojo išsilavinimo, mokymosi patirties ir aplinkoje egzistuojančių mokymosi galimybių. Viena iš tas galimybes kuriančių visuomenės institucijų yra švietimas ir atskira jo šaka - suaugusiųjų švietimas. Todėl analizuojant galimas neformalaus suaugusiųjų mokymosi sampratas pirmiausiai apžvelgiamos švietimo ir mokymosi sampratos, darančios įtaką suaugusiųjų mokymosi patirčiai, o tik po to ryškinamos neformalaus švietimo sampratos.

Suaugusiųjų švietimas

Suaugusiųjų švietimas dažniausiai suprantamas kaip veikla, kurios imasi ar ją inicijuoja atskiri švietėjai ar švietimu besirūpinančios institucijos norėdami(os) pasiekti suaugusiųjų žmonių, jų grupės ar bendruomenės žinių, įgūdžių ar požiūrių kaitos. Švietėjas suteikia mokymosi akstinus ir pastiprinimą, suplanuoja pokyčius skatinančius užsiėmimus. Suaugusiųjų švietimui kaip socialiniam reiškiniui, gali būti suteikiamos (Knowles, 1998) trys prasmės.

Pirmąją prasme, suaugusiųjų švietimas apibūdinamas kaip procesas, kurio eigoje suaugęs žmonės įgyja naujas patirtis ir jų pagalba įgyja naujas žinias, supratimą, įgūdžius, požiūrius, interesus ar normas. Šio proceso iniciatoriais gali būti patys suaugusieji arba įvairių tipų institucijos, siekiančios įtraukti savo darbuotojus ir klientus. Besivadovaujantiems šia samprata švietėjams turėtų rūpėti suaugusiųjų mokymosi specifiniai ypatumai, rezultatyvaus mokymosi keliai ir mokymosi rezultatų įsivertinimo būdai.

Antrąją prasme suaugusiųjų švietimas suprantamas kaip specialiai suaugusiems skirta edukacinė veikla (t.y. kursai, studijų grupės, paskaitos, seminarai, programos, valdomos diskusijos, debatai, konferencijos ir kt.). Besilaikant šios sampratos dėmesio centre atsideria galimybių suaugusiems mokytis pagal poreikius kūrimas ir darbo būdų bei metodų parinkimas.

Trečioji samprata apjungia dvi pirmąsias (suaugusiųjų švietimą kaip procesą ir kaip veiklą) į specifinį socialinės praktikos lauką, kuriame bendro tikslo vedini darbuojasi švietėjai, institucijos ir įvairios asociacijos dalyvauja švietime. Šioje sampratoje suaugusiųjų švietimas tampa judėjimu, nukreiptu į bendro kultūros lygio kėlimą. Ši samprata dažniausiai taikoma švietimo politikų ir joje kuriami besimokančios visuomenės scenarijai.

Suaugusiųjų mokymasis

Suaugusiųjų mokymasis dažniausiai suprantamas kaip tam tikra veikla ar procesas, kurio metu fiksuojami elgesio pokyčiai, įgyjamos žinios, įgūdžiai ar pažiūros (Boyd pagal Knowles, 1998). Tikslinantys šią sampratą mokslininkai teigia, kad švietėjų tarpe suaugusiųjų mokymasis vartojamas labai įvairiai, dažniausiai:

- kalbant apie žinių įgijimą ir įvaldymą to, kas jau buvo žinoma,
- numatant patirties išplėtimą ir vertinant aiškesnę jos reikšmės supratimą,
- įvardijant kaip sisteminių intencionalų procesą tikrinant idėjas, susijusias su problemų sprendimu,
- suprantant kaip suaugusiojo žmogaus nusiteikimo ar gebėjimo pokytį, kuris yra išsaugojamas ir kurio negalima priskirti paprastam tobulėjimui.

Mokymasis kaip reiškinys taip gali būti suprantamas trejopai – mokymasis kaip konkretus veiklos rezultatas ar produktas, kaip procesas arba funkcijos (Smith pagal Knowles, 1998). Mokymasis kaip produktas - suprantamas tais atvejais, kai galvojama apie mokymosi rezultatus ir vertinami jo padariniai. Mokymasis kaip procesas apibūdinamas nusakant, kas vyksta siekiant mokymosi rezultato ar išdavos. Mokymasis kaip funkcija suprantamas tais atvejais, kai nusakoma jo intencija: motyvacija, žinių išsaugojimo ir perdavimo poreikis, kurie manoma, kad sudarys prielaidas žmogaus elgsenos pokyčiams mokymosi eigoje.

Mokymąsi kaip procesą, kurio metu suaugusieji įgauna žinių bei kompetencijos, nagrinėję mokslininkai (Knowles ir kt., 2007) išskyrė keturis šio proceso tipus:

- valdžios (visuomenės institucijų ar atskirų švietėjų) inicijuotas mokymasis. Tokiam mokymosi tipui charakteringa mokymąsi organizuojančios institucijos kontrolė,
- tarpininkų (darbdavių, tėvų, globėjų, švietimu suinteresuotų asmenų ar organizacijų), inicijuotas mokymasis. Šiam mokymosi tipui charakteringa mokymosi iniciatorių kontrolė,
- savivada pagrįstas mokymasis – šiuo atveju mokymosi kontrolę vykdo besimokantysis,
- neplanuotas mokymasis – kai mokymąsi kontroliuojančios institucijos nėra.

Suaugusiųjų mokymosi praktikoje šie keturi mokymosi procesai dažniausiai yra persipynę, tačiau mokymosi sampratos atsiskiria įvardijus kontrolės tipą. Taigi tiek valdžios tiek tarpininkų inicijuotas mokymasis (kuris implikuoja mokymosi galimybių sukūrimą, o tuo pačiu švietimo institucijų veiklą) gali savyje talpinti tiek savivada pagrįsto tiek ir neplanuoto mokymosi atvejus.

Kadangi neformalaus mokymosi sampratą gali apibūdinti tik sąmoningai mokymąsi suvokiantys suaugusieji, savivada pagrįsto mokymosi charakteristikos tampa svarbiomis atliekant besimokančiųjų praktikos tyrimus ir analizę, kuri pateikiama sekančiame skyriuje. Todėl šis suaugusiųjų mokymosi procesas ir jo charakteristikos analizuojamos plačiau.

Savivada pagrįsto mokymosi procesas mokslininkų pradėtas analizuoti atpažinus mokymąsi kaip žmogaus neriboto augimo ir vystymosi kelią (Houle, 1992). Atkreipus dėmesį į besimokantį suaugusį asmenį buvo išanalizuotos suaugusiųjų įsijungimo į mokymosi procesą priežastys ir atskleistos trys mokymosi intencijos:

- konkretaus tikslo siekimas,
- orientacija į aktyvumą,
- orientacija į mokymąsi.

Savivada pagrįstą mokymąsi išsamiai nagrinėjusio Knowles (1975) dėka šio mokymosi esmė buvo pagrįsta tokiais argumentais:

- žmonės bręsdami siekia būti savarankiškais, o tai numato jų poreikį mokytis
- besimokančiųjų patirtis jiems gyvenant savarankiškai tampa mokymosi ištekliu/ šaltiniu;
- besimokydami suaugusieji išmoksta to, kas yra reikalinga atliekant gyvenimiškas užduotis;
- suaugusieji turi intenciją mokytis orientuodamiesi į konkrečių praktinių problemų sprendimą,
- savarankiškam mokymuisi suaugusius gali paskatinti įvairūs motyvai: smalsumas, konkretus tikslas, savivarbos poreikis ar pasitenkinimas atliktu darbu.

Šiuo metu kalbant apie savarankišką mokymąsi dažniausiai tarptautiniame diskurse naudojamas Knowles (1975) pasiūlytas savivada pagrįsto mokymosi apibrėžimas, kuriam suteikiama proceso samprata numatanti, kad jame dalyvaujantys besimokantieji patys ar su kitų pagalba "įmąsi iniciatyvos, nusistato savo mokymosi poreikius, suformuluoja mokymosi tikslus, organizuoja išteklius, renkasi tinkamas mokymosi strategijas bei patys įvertina savo mokymosi procesą" (Knowles, 1975).

Ši samprata aprėpia vidinius veiksnius, skatinančius besimokančiuosius priimti atsakomybę už savo mintis, intencijas, mokymosi planavimą, vykdymą, vertinimą bei išorinius veiksnius, kurie gali tapti pagalba besimokantiesiems. Todėl galima daryti išvadą, kad optimalios sąlygos savarankiškam mokymuisi susikuriamos tada, kai pasiekiamas balansas tarp besimokančiojo savarankiškumo ir išorės sąlygų, įgalinančių suaugusiuosius įsijungti į savivada pagrįstus mokymosi procesus.

Taip išryškėja mokymosi galimybių kūrimo svarba realizuojant savivada pagrįstą mokymąsi, kurios yra labai svarbus siekiant padėti suaugusiems pasinaudoti suaugusiųjų

švietimo kuriamomis mokymosi galimybėmis. Šias galimybes galima apibūdinti kaip socialinį savivada pagrįsto mokymosi kontekstą, kuris gali skatinti arba slopinti suaugusiųjų norą savarankiškai mokytis.

Suaugusiųjų mokymosi formos

Šiuolaikinėje suaugusiųjų mokymąsi analizuojančioje literatūroje (pagal Foley, 2007) išskiriamos keturios suaugusiųjų mokymosi formos: formalus, neformalus, savaiminis ir šalutinis. Pastarieji du terminai panaudoti verčiant autoriaus knygą į lietuvių kalbą, todėl prasmės gali išryškėti lietuviškųjų terminų kontekste juos gretinant su Teresevičienės ir kt. (2006) pateiktais apibrėžimais.

Formalaus mokymosi forma numato, kad suaugusiųjų mokymasis yra organizuojamas profesionalių švietėjų pagal suaugusiesiems sudarytas mokymosi programas, numatančias konkrečius mokymosi rezultatus, kurie dažnai atitinka kvalifikacijos pripažinimo reikalavimus. Formalaus mokymosi atveju nurodoma, kokioje formalioje švietimo institucijoje jis vykdomas. Šios mokymosi formos turinys analogiškas ir lietuviškam kontekste.

Neformalaus suaugusiųjų mokymosi forma pagal Foley (2007) naudojama tada, kai suaugusiesiems kyla vienkartinis arba atsitiktinis mokymosi poreikis. Todėl ši forma dažniausiai naudojama mokantis įvaldyti naujas technologijas ar susipažįstant su socialinėje aplinkoje atsirandančiomis naujovėmis.

Teresevičienė ir kt. (2006) papildo šią sampratą, nurodydamos mokymosi vietą bei akcentuodamos, kad neformalusis mokymasis vyksta ne pagrindinėse švietimo ir mokymo sistemose, t.y. jis gali vykti darbo vietoje, jį gali organizuoti asmenys ar organizacijos, kurios kuria papildomas suaugusiųjų mokymosi galimybes.

Savaiminio mokymosi forma pagal Foley (2007) implikuoja suaugusiųjų sąmoningą siekį pasimokyti iš savo patirties, kuris gali būti realizuojamas mokantis individualiai arba grupėse. Grupėse šia forma mokomasi dalijantis patirtimi darbo vietoje ar kasdienėje veikloje. Savaiminio mokymosi forma pagal Teresevičienę ir kt. aiškinama kaip natūralus nuolat vykstantis suaugusiųjų mokymasis, kurio šaltiniu gali būti kasdienis žmogaus gyvenimas, todėl jis gali būti neplanuotas, specialiai neorganizuotas. Tokio mokymosi pagrindu yra asmeninių, socialinių, ekonominių ar šeimos poreikiai, tokia suaugusiųjų veikla gali būti nebūti atpažįstama kaip mokymasis. Šios autorės savaiminį mokymąsi taip pat sieja su įvairiomis laisvalaikio formomis bei įvairia klubine suaugusiųjų veikla.

Šalutinio mokymosi forma pagal Foley (2007) laikomas mokymasis, kuris vyksta atliekant konkrečią veiklą ar bendraujant su kitais žmonėmis socialinėse, kultūrinėse ar politinėse situacijose. Tokios formos mokymasis yra tarytum konkrečios veiklos palydovas, todėl pačios

veiklos eigoje jis gali būti suvokiamas arba nesuvokiamas kaip mokymasis. Jis gali vykti nuolat, jei gyvendami ir dirbdami suaugusieji siekia tobulėti. Tokia mokymosi forma pagal Teresevičienę įvardijama kaip aplinkybinė, jai priskiriant galimą žiniasklaidos įtaka (pavyzdžiui, televizijos reklamų) suaugusiems.

Apibendrinant teorinę analizę galima teigti, kad neformalus mokymasis tai yra suaugusiųjų mokymosi forma, kuriai netaikomi konkrečioje suaugusiųjų švietimo sistemoje numatyti formaliojo mokymosi reikalavimai. Tačiau didelę įtaką turi šioje sistemoje kuriamos mokymosi galimybės suaugusiems ir švietimo bei mokymosi praktikoje egzistuojančios mokymosi sampratos, tokios kaip savaiminis ir suaugusiems neplanuotai įvykstantis mokymasis, kurio terminas lietuvių kalboje kol kas dar nenusistovėjęs. Neformalaus suaugusiųjų mokymosi kaip reiškinių samprata gali būti ryškinama tik konkrečiame švietimo bei mokymosi patirčių kontekste. Tai atliekama sekančiuose skyriuose apžvelgiant šį kontekstą ES ir nacionalinių švietimą reglamentuojančiuose dokumentuose bei atliekant suaugusiųjų mokymosi praktikos žvalgomąjį tyrimą.

II. NEFORMALIAUS SUAUGUSIŲJŲ ŠVIETIMO TURINIO ES DOKUMENTUOSE ANALIZĖ

Vienas iš pirmųjų dokumentų, kuriame buvo apibrėžti suaugusiųjų mokymosi prioritetai ES kontekste 1997 metais Hamburge vykusios Penktosios UNESCO šalių tarptautinės suaugusiųjų švietimo konferencijos gairės. Jose buvo numatyta, kad konferencija ruošiasi “išryškinti suaugusiųjų švietimo reikšmę stiprinant žmonių galias” ir paskatinti pasaulio visuomenę plėtoti suaugusiųjų švietimą ir tęstinį mokymąsi visą gyvenimą trunkančio mokymosi kontekste. Tęstinio mokymosi visą gyvenimą trunkančio mokymosi prioritetai šiame dokumente suprantami kaip mokymasis: žinoti, veikti, būti ir gyventi drauge.

Hamburgo konferencijos nuostata mokymosi aspektu vėliau detalizuojama Mokymosi visą gyvenimą memorandume (2001) apibrėžiant tris pagrindines tikslingos mokymosi veiklos kategorijas:

- *formalųjį mokymąsi* - numatant, kad jis vyksta švietimo ir mokymo įstaigose, o besimokantieji gauna pripažintus diplomus ir kvalifikacijas.
- *neformalųjį mokymąsi*, vykstantį šalia pagrindinių švietimo ir mokymo sistemų. Toks mokymas gali būti teikiamas darbo vietose, juo gali užsiimti pilietinės visuomenės organizacijos ir grupės (pvz., jaunimo organizacijos, profsąjungos, politinės partijos), taip pat organizacijos bei tarnybos, įkurtos formalioms sistemoms papildyti (meno, muzikos, sporto užsiėmimai ar privačios pamokos, ruošiantis egzaminams). Besimokantieji tokiu atveju paprastai negauna formalizuotų sertifikatų.
- *informalusis mokymasis* – tai natūralus kiekvieną dieną vykstantis mokymasis. Skirtingai nuo formaliojo ir neformaliojo informalusis mokymasis nebūtinai tikslinis, todėl jo gali nepripažinti net patys besimokantieji, papildantys savo žinias ir įgūdžius. Pagal pateiktą apibrėžimą neformalusis mokymasis vyksta už mokyklos, kolegijos, mokymo centro ir universiteto ribų. Jis retai laikomas „tikru“ mokymusi. Jo rezultatai retai turi konkurencinės vertės darbo rinkoje.

Mokymosi visą gyvenimą memorandume suaugusiųjų mokymuisi jau prikiriamas „nuolatinio“ mokymosi terminas taip atkreipiant dėmesį į jo procesualumą: į mokymąsi per visą gyvenimą be perstojo arba periodiškai. Pateikiamas ir naujai sukurtas terminas visaapimantis (lifewide) mokymasis, kuris sujungia laiką ir kontekstą – mokymąsi per visą gyvenimą visose srityse. Visaapimantis reiškia, kad formalusis, neformalusis ir informalusis mokymasis papildo vienas kitą. Jis primena mums, kad naudingas ir smagus mokymasis gali vykti ir vyksta šeimoje, laisvalaikiu, bendruomenės gyvenime ir kasdieniniame darbe. Taigi Memorandume įvardijami

trys suaugusiųjų mokymosi kontekstą padedantys apibūdinti požymiai: mokymosi vieta, teikėjas, pasiekimų pripažinimas.

Europos Komisijos komunikate „Siekiant paversti Europos mokymosi visą gyvenimą erdvę tikrove“ pagrindinės sąvokos apibrėžiamos kaip (p. 32-33):

- a) Formalus mokymasis (*ang. formal learning*) vyksta švietimo institucijose. Šis mokymasis yra struktūrizuotas pagal mokymo(si) tikslus, laiką ir mokymo palaikymą. Formaliojo mokymosi apčiuopiamas rezultatas yra diplomai ar pažymėjimai. Šis mokymasis taip pat pasižymi suaugusiojo intencija mokytis.
- b) Neformalus mokymasis (*ang. non-formal learning*), skirtingai nei formalus mokymasis, nevyksta švietimo institucijoje. Jis taip pat yra struktūrizuotas pagal mokymo(si) tikslus, laiką ir mokymo palaikymą, tačiau besimokančiajam nėra išduodamas pažymėjimas ar diplomai. Šis mokymasis, taip pat kaip ir formalus mokymasis pasižymi suaugusiojo intencija mokytis.
- c) Savaiminis mokymasis (*ang. informal learning*) yra kasdieninių veiklų (darbo, šeimos, laisvalaikio) rezultatas. Skirtingai nei formalus ir neformalus mokymasis, savaiminis mokymasis nepasižymi struktūrizuotumu pagal tikslus, laiką ir mokymo palaikymą. Šis mokymasis gali vykti suaugusiajam neturint intencijos mokytis.

Taigi, Komunikate aiškiai apibrėžiama, kad neformalus švietimas nėra teikiamas „švietimo ar mokymosi institucijoje“ (p. 33). Pateiktuose apibrėžimuose jau išskiriami ne tik švietimo kaip konteksto požymiai, bet ir besimokančiojo mokymosi intencijos svarba.

Cedefop žodyno (Cedefop, Tissot, 2000) mokymosi tipų apibrėžimais neretai yra remiamasi mokslinėje literatūroje (Colardyn ir Bjornavold, 2004; Straka, 2009) bei atliekant sociologinius ir mokslinius tyrimus. Todėl šie apibrėžimai labai svarbūs lyginant suaugusiųjų mokymosi patirtis skirtinguose kultūriniuose kontekstuose. Šiame žodyne yra sekančiai apibrėžiamos pagrindinės suaugusiųjų mokymosi būdų (formų) sąvokos (p. 204-205):

- a) Formalus mokymasis (*ang. formal learning*) apima mokymąsi, kuris vyksta organizuotame ir struktūrizuotame kontekste (formalus švietimas, profesinis rengimas) ir, kurio tikslas yra mokymasis. Tai gali vesti prie formalaus pripažinimo (diplomai, pažymėjimai).
- b) Neformalus mokymasis (*ang. non-formal learning*) apima mokymąsi, kuris vyksta tam tikrose suplanuotose veiklose, kurių pirminis tikslas nėra mokymasis, bet apima svarbų mokymosi elementą;

c) Savaiminis mokymasis (*ang. informal learning*) yra apibrėžiamas kaip mokymasis, kuris kyla iš veiklų, kurios yra susijusios su darbu, šeima ar laisvalaikiu. Tai dažnai yra laikoma patyriminiu mokymusi. Savaiminis mokymasis yra neformalaus mokymosi dalis.

CEDEFOP apibrėžimuose akcentuojamas mokymosi kontekstas ir tai, ar veikla buvo planuota ar ne. Tai, kad savaiminis mokymasis yra apibrėžiamas kaip neformalaus mokymosi dalis leidžia daryti prielaidą, kad neformalaus mokymosi samprata nėra suvienodinta skirtingų tarptautinių organizacijų kontekstuose. Tačiau pažymėtina, kad vėlesniuose CEDEFOP dokumentuose (Cedefop, Colardyn ir Bjørnåvold, 2005), mokymasis (*ang. informal learning*) nėra pažymimas kaip neformalaus (*ang. non-formal learning*) dalis. Dokumente taip pat yra atkreipiamas dėmesys į tai, kad absoliučiai aiškios ribos tarp formalaus, neformalaus ir savaiminio mokymosi (p. 22) negali būti nustatomos vienareikšmiškai.

Vėlesniuose CEDEFOP dokumentuose apibendrinant suaugusiųjų mokymosi sampratą išskiriamos dvi dimensijos mokymosi kontekstas ir mokymosi intencija. Mokymosi kontekstas apibūdinamas nurodant jo planavimo būdą, intencija – nurodant ar besimokantysis turėjo tikslą mokytis, ar ne.

Mokymosi veiklų klasifikatoriuje (European Commission, 2006), skirtingai nei anksčiau minėtuose Europos dokumentuose, plačiau aiškinama mokymosi samprata priešpastatant jai nesimokymo veiklos sampratą. Šiame dokumente suaugusiųjų mokymosi veikla apibrėžiama kaip „bet kokia individuali veikla, kuri yra organzuota su intencija pagerinti savo žinias, įgūdžius ar kompetenciją“ (p. 9).

Šiame dokumente pateikiami du pagrindiniai kriterijai, kurie padeda atskirti mokymosi veiklas nuo veiklų, kurios negalėtų būti pavadintomis „mokymosi veiklomis“ (p. 9). Nurodoma, kad suaugusiųjų mokymusi gali būti vadinama jo veikla, kuri atitinka sekančius kriterijus:

- intenciją, kuri implikuoja iš anksto suvoktą tikslą;
- turi būti tam tikru būdu organizuota. Tokia veikla gali būti organizuota iš išorės arba pačio besimokančiojo.

Klasifikatoriuje pažymima, mokymosi intencija yra sąmoningai suvokiama prieš pradėdant numatytą veiklą paties suaugusiojo besimokančiojo ar kito asmens. Mokymosi intencija yra vienas iš pagrindinių ir svarbiausių (European Commission, 2006) mokymosi veiklų požymių. Galimybė įvardinti mokymosi intenciją apibrėžia, ar tam tikra veikla galės būti vadinama mokymusi. Pažymėtina, kad suaugusiųjų veiklos, kurios nėra apibrėžiamos kaip mokymasis, gali sudaryti mokymosi galimybę. Tačiau tokiu atveju veikla nebus vadinama mokymosi veikla, nes mokymasis buvo tarsi šalutinis rezultatas. Teoriniu požiūriu tai gali būti

apibūdinama kaip šalutinis mokymasis. Taigi, tiek mokymosi veikla, tiek nesimokymo veikla gali duoti tokius pačius rezultatus vėlesniuose suaugusiųjų gyvenimo etapuose.

Skirtingai nuo ankstesnių apibrėžimų Klasifikatoriuje nėra išskiriamos nei formalus nei neformalus mokymosi sąvokos. Yra apibrėžiamas tik formalus, neformalus švietimas ir informalus mokymasis (savaiminis mokymasis). Šiame dokumente šios sąvokos yra apibrėžiamos kaip (p.13):

a) formalus švietimas (*ang. formal education*) yra nuoseklus vaikų ir suaugusiųjų švietimas, kuris vyksta mokyklose, universitetuose ir kitose formaliose švietimo institucijose. Formalus švietimas paprastai prasideda vaikui esant 7 metų amžiaus ir tęsiasi kol suaugusiajam sukanka nuo 20 iki 25 metų.

b) neformalus švietimas (*ang. non-formal education*) yra organizuota švietimo veikla pilnai neatitinkanti formalus švietimo apibrėžimo. Neformalus švietimas nėra apribojamas amžiaus ir gali vykti tiek švietimo institucijose, tiek ir už jų ribų. Jis gali apimti skirtingas švietimo programas, kurios suteikia suaugusiems gyvenimo įgūdžių, raštingumo, darbo įgūdžių ir t.t. Jis nebūtinai yra nuoseklios švietimo sistemos dalis.

c) savaiminis mokymasis (*ang. informal learning*) yra apibrėžiamas kaip mažiau struktūruotas ir mažiau organizuotas intencinis mokymasis. Tai apima veiklas, kurios vyksta kasdieniniame kiekvieno žmogus gyvenime.

Vienas iš pagrindinių kriterijų, kuris atskiria švietimą nuo savaiminio mokymosi yra tai, ar mokymosi veikla yra institucionalizuota ar ne (European Commission, 2006). Institucionalizuota mokymosi veikla vyksta kai „organizacija suteikia struktūrizuotą aplinką (kuri turi apimti mokinio-mokytojo santykius), ir yra tikslingai organizuota švietimo ir mokymosi tikslams“ (p. 14). Veiklą galima traktuoti kaip institucionalizuotą, kai organizacija arba institucija yra atsakinga už mokymo(si) metodo, mokymosi laiko nustatymą, priėmimo į mokymos įstaigą reikalavimus arba už mokymosi vietą.

Analizuotų Europos dokumentų suaugusiųjų mokymosi formų požymius galima būtų suskirstyti pagal vietą, teikėją, pasiekimų pripažinimą, planavimą, struktūrą bei besimokančiojo intenciją. Nuosekliai analizuojant ES dokumentus ryškėja, kad palaiapsniui vis daugiau dėmesio skiriama mokymosi sampratos analizei. Šiuo metu nurodomi du pagrindiniai mokymosi sampratos dėmenys - mokymosi intencija ir kontekstas. Tačiau atliekant tarptautinius tyrimus (EUROSTAT, 2005) neformalus mokymosi veikla nusakoma kaip neformalus švietimo, kuris yra institucionalizuotas, bet neveda prie kvalifikacijos įgijimo, sudedamoji dalis. Toks apibrėžimas neformalus mokymosi sampratą apriboja, nes formalizuoja šią mokymosi formą vienu svarbiu mokymosi konteksto kriterijumi - mokymosi vieta. Tuo tarpu naujausiuose

dokumentuose ryškėja kitas lygiavertis kriterijus apibūdinantis neformalią mokymosi formą - suaugusiojo intenciją mokytis.

Galima teigti, kad tarptautiniuose dokumentuose pateikiami trys kriterijai pagal kuriuos besimokantieji gali atskirti mokymosi formą, tai vieta, laikas ir mokymosi rezultatų pripažinimo dokumentas. Du kriterijai - mokymosi planingumas ir struktūra - gali padėti jiems atskirti neformalų mokymąsi nuo savišvietos. Besimokančiojo nuostata mokytis gali būti savaiminio mokymosi kriterijumi tik tuo atveju, jei bandoma atpažinti mokymąsi, kuris įvyko suaugusiems neturėjus ketinimo mokytis.

Kadangi tarptautiniai dokumentai yra tik rekomendacinio pobūdžio, toks neformalaus mokymosi sampratos susiaurinimas gali turėti įtakos vykdant palyginamuosius tyrimus ES šalyse tais atvejais, kai besimokančiojo intencija mokytis jau yra suprantama kaip neformalaus mokymosi kriterijus, praplečiantis tokio mokymosi galimybes už institucinio neformalaus švietimo ribų.

III. NACIONALINIO NEFORMALIAUS SUAUGUSIŪJŲ MOKYMOSI TURINIO ANALIZĖ

Šiuo metu suaugusiųjų švietimas Lietuvoje reglamentuojamas šiais dokumentais: Lietuvos švietimo koncepcija, LR Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymus, Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija bei Lietuvos Respublikos švietimo įstatymus. Šiuose dokumentuose apibrėžiamos pagrindinės suaugusiųjų švietimo sąvokos, kurios vėliau naudojamos, rengiant kitus suaugusiųjų švietimą reglamentuojančius dokumentus, atliekant suaugusiųjų švietimo ir mokymo/si organizavimo specialistus bei organizuojant suaugusiųjų mokymąsi. Todėl daroma prielaida, kad politiniuose dokumentuose apibrėžti terminai laikui bėgant ir sąmoningai juos interpretuojant gali tapti sampratomis. Todėl šiuo metu svarbu, kad būtų atpažintas besimokančiųjų tarpe sąmoningai atpažįstamas neformalaus suaugusiųjų mokymosi turinys. Šioje apžvalgoje siekiama išryškinti suaugusiųjų neformalaus mokymosi turinį suaugusiųjų mokymosi sąvokų raidos nacionaliniuose dokumentuose kontekste ir pateikti informaciją apie suaugusiųjų mokymosi patirtį.

Neformalus suaugusiųjų mokymasis švietimo sistemos kontekste

Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) suaugusiųjų švietimas apibrėžtas kaip savarankiška Lietuvos švietimo sistemos dalis, apimanti asmenis, vyresnius negu 18 metų ir nesimokančius nuosekliojo švietimo mokyklų sistemoje. Kadangi šis dokumentas nebuvo atnaujintas, juo pradedama nacionalinių dokumentų analizė.

Lietuvos švietimo koncepcijoje (1992) suaugusiųjų švietimui buvo priskirta dvejopa paskirtis:

- leisti asmeniui plėtoti savo galimybes pasirinktoje profesinės veiklos srityje;
- leisti suaugusiam žmogui dėl visuomenės aplinkybių arba dėl individualių paskatų keisti savo veiklos kryptį, profesiją.

Dokumente neformalus suaugusiųjų švietimas apibrėžtas kaip suaugusiųjų švietimo organizavimo forma, apimanti visas į valstybės švietimo registrą neįtrauktas švietimo rūšis: bendrąjį ir profesinį lavinimąsi (jei jo apimtis nesudaro reglamentuoto modulio), pomėgių ugdymą, bendrąją savišvietą. Tokį švietimąsi skatina tiek socialiniai poreikiai (kvalifikacijos tobulinimas, profesinės kompetencijos stoka), tiek ir asmens saviraiškos poreikis – profesinis lavinimasis, juridinis, politinis, kultūrinis švietimasis, pomėgių ugdymas ir pan. Galima įžvelgti, kad dokumento autoriai dar nenaudojo termino mokymasis, bet jau numatė jo reikalingumą naudodami terminą „švietimąsi“.

Suaugusiųjų mokymasis šiame dokumente įvardytas tik nurodant institucijas, atsakingas už suaugusiųjų švietimo organizavimą, t.y. nurodoma, kad suaugusiųjų mokymasis tiesiogiai susijęs su darbo rinkos mokymais ir priskirtas darbo biržoms (bedarbių mokymas) ir darbdaviams (jiems reikalingų darbininkų mokymas). Pažymimas tik neformalusis socialinių grupių švietimas, kuris neformalusis, turėti savo specifinius tikslus, pvz., imigrantų pradinę adaptaciją, ruošimą podemobilizacinei darbinei veiklai ir pan.

LR Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatyme (1998) neformalaus švietimo sąvoka jau apibrėžta kaip: „asmens ir visuomenės interesus atliepiantis mokymasis, lavinimasis ar studijos, kurias baigusiam neišduodamas valstybės pripažįstamas dokumentas, patvirtinantis išsilavinimo, tam tikros jo pakopos ar atskiro reglamentuoto modulio baigimą arba kvalifikacijos įgijimą“.

Toks sąvokos apibrėžimas implikuoja neformalaus suaugusiųjų švietimo ir neformalaus suaugusiųjų mokymosi sutapatavimo galimybę ne tik analizuojant dokumentus, bet ir naudojant šiuos terminus švietimo praktikoje. Suaugusiųjų neformaliajam švietimui priskiriamos dvi kryptys – profesinei veiklai reikalingų žinių įgijimas ir gebėjimų lavinimas, tobulinimas bei asmens bendrosios kultūros ugdymas.

Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatyme taip pat yra pažymima tik suaugusiųjų švietimo sąvoka. Šiame dokumente nėra vartojamas ar apibrėžiamas suaugusiųjų mokymasis, tačiau yra nustatyti uždaviniai, kurie pabrėžia suaugusiųjų mokymosi galimybių sudarymą:

- 1) padėti asmeniui tenkinti savišvietos poreikius, plėtoti savo kultūrinius interesus;
- 2) ugdyti asmens kūrybines galias ir gebėjimus;
- 3) padėti asmeniui tapti aktyviu demokratinės visuomenės piliečiu;
- 4) sudaryti sąlygas įgyti profesinei veiklai reikalingų teorinių žinių ir praktinių gebėjimų, taip pat sąlygas kvalifikacijai tobulinti.

Vėliausiai atnaujintame LR švietimo įstatyme (2011) 6 straipsnyje suaugusiųjų švietimas paminimas kaip neformaliojo švietimo apimties dalis greta ikimokyklinio, priešmokyklinio ir kito neformaliojo vaikų (taip pat formalųjį švietimą papildančio) ugdymo.

Lietuvos švietimo sistema apima:

- 1) formalųjį švietimą (pradinį, pagrindinį, vidurinį ugdymą, formalųjį profesinį mokymą ir aukštojo mokslo studijas);
- 2) neformalųjį švietimą (ikimokyklinį, priešmokyklinį, kitą neformalųjį vaikų (taip pat formalųjį švietimą papildantį ugdymą) ir suaugusiųjų švietimą);

3) savišvietą, kurios paskirtis suteikti galimybes asmeniui nuolat savarankiškai mokytis remiantis supančia informacijos erdve (bibliotekomis, visuomenės informavimo priemonėmis, internetu, muziejais ir kita) ir iš kitų perimama gyvenimo patirtimi.

4) švietimo pagalbą (profesinį orientavimą, švietimo informacinę, psichologinę, socialinę pedagoginę, specialiąją pedagoginę ir specialiąją pagalbą, sveikatos priežiūrą mokykloje, konsultacinę, mokytojų kvalifikacijos tobulinimo ir kitą pagalbą).

Tokia dokumento logika sampratiniame lygmenyje visas suaugusiųjų švietimo galimybes sukoncentruoja neformaliame švietime ir tarsi eliminuoja suaugusiuosius ne tik iš formalaus švietimo paslaugų sferos bei panaikina teisę į švietimo pagalbą. Savišvietos sąvokos detalizavimo trūkumas šiame dokumente sukelia neaiškumų, ar savaiminis mokymasis gali apimti ir suaugusiųjų švietimą.

LR švietimo įstatyme (2011) 16 straipsnyje taip pat akcentuojamas sąlygų sudarymas asmenims mokytis visą gyvenimą, t.y. „tenkinti pažinimo poreikius, tobulinti įgytą kvalifikaciją, įgyti papildomų kompetencijų“.

Normatyvinių dokumentų analizės duomenys atskleidžia neformalaus suaugusiųjų mokymosi neapibrėžtumą suaugusiųjų švietimo kontekste. Pagrindinių sąvokų analizė leidžia daryti tokias išvagas:

- Neformalus suaugusiųjų mokymasis yra tapatinamas su neformaliu suaugusiųjų švietimu (LR Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatyme)
- Neformalus suaugusiųjų mokymasis gali būti suprantamas plačiau negu suaugusiųjų švietimas, tada jis tampa savaiminiu mokymusi, t.y. asmens bendrosios kultūros plėtra ir jo bei visuomenės poreikius atitinkantis mokymasis gyvenimo kokybę gerinančiose srityse.

Svarbiausių neformalaus mokymosi neapibrėžtumo veiksniais laikytina tai, kad neformalus suaugusiųjų mokymasis gali būti tapatinamas su neformaliuoju suaugusiųjų švietimu (LR Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatyme), nes kiti du neapibrėžtumo veiksniai gali būti šalinami papildomai analizuojant dokumentus.

Neformalus suaugusiųjų mokymasis mokymosi visą gyvenimą strategijos kontekste

Šiame dokumente mokymosi sąvoka apibrėžiama kaip mokymasis visą gyvenimą – visa mokymosi veikla, vykstanti, bet kuriame amžiaus tarpsnyje, siekiant tobulinti asmeninės, pilietinės, socialinės ir profesinės srities žinias, įgūdžius ir kompetencijas. Jame profesinio ir neprofesinio neformaliojo švietimo kryptys išskiriamos uždavinių lygyje:

- sudaryti sąlygas įvairių poreikių ir gebėjimų asmenims įgyti, tobulinti ir keisti kvalifikaciją ir kompetencijas, padedančias įsitvirtinti darbo rinkoje, laiduojančias šalies ūkio pažangą, konkurencingumą ir darnų vystymąsi.

- gerinti asmenų gyvenimo kokybę ir integraciją į šiuolaikinę visuomenę, tolygiai visoje šalyje plėtoti neformalųjį neprofesinį suaugusiųjų švietimą įvairių tipų suaugusiųjų švietimo institucijose.

Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategijoje jau aiškiai apibrėžiama neformalaus neprofesinio mokymo sąvoka, nurodant, jog šis mokymas tai: *asmens bendrosios kultūros ugdymas ir jo bei visuomenės poreikius atitinkantis mokymas(is) gyvenimo kokybę gerinančiose srityse*. Profesinio ir neprofesinio neformaliojo švietimo krypčių atskyrimas pirmiausia priklauso nuo mokymosi tikslų. Pirmosios krypties švietimo atvejais mokymasis yra skirtas darbinei veiklai reikalingiems įgūdžiams tobulinti tam, kad asmuo išliktų darbo rinkoje arba į ją sugrįžtų. Tuo tarpu antroji kryptis – neprofesinis neformalusis švietimas, kuris nėra susijęs su profesine veikla, dažnai apima tokias sociokultūrinės veiklos sritis kaip dailė, muzika, fotografija, kitas meninio lavinimosi ar namų ūkiui reikalingas veiklas. Šio dokumento 11.2. punkte pažymima, kad neformalusis švietimas yra glaudžiai susijęs su asmenų bendrųjų gebėjimų lavinimu.

LR švietimo įstatyme (2011) (16 straipsnyje) mokymasis visą gyvenimą įteisinamas nurodant neformaliojo suaugusiųjų švietimo paskirtį – „sudaryti sąlygas asmeniui mokytis visą gyvenimą, tenkinti pažinimo poreikius, tobulinti įgytą kvalifikaciją, įgyti papildomų kompetencijų“. Suaugusiųjų piliečių teisė mokytis užtikrinama dviem Lietuvos švietimo sistemos principais (lygių galimybių ir tęstinumo)

- švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmens teisių įgyvendinimą, kiekvienam asmeniui ji laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują;
- švietimo sistema yra lanksti, atvira, pagrįsta įvairių formų ir institucijų sąveika; ji sudaro sąlygas kiekvienam asmeniui mokytis visą gyvenimą.

Šiame dokumente ryškėja tik viena sumaištį į suaugusiųjų švietimo sampratą galinti įnešti nuostata – tai, kad suaugusiųjų švietimas priskiriamas tik neformaliai švietimui ir tokiu būdu kitos suaugusiųjų švietimo formos tarytum ir lieka už švietimo sistemos ribų.

Toks neatitikimas gali turėti dvejopą įtaka neformalaus mokymosi sampratai:

- susiaurinti neformaliojo mokymosi suvokimą sutapatinant jį su valstybės teikiamomis suaugusiųjų švietimo paslaugomis,
- palikti likusias suaugusiųjų mokymosi formas už suaugusiųjų švietimo sistemoje teikiamų galimybių ribų.

Atlikus nacionalinių dokumentų analizę ryškėja, kad šiuo metu Lietuvoje aiškiai reglamentuojamos suaugusiųjų švietimo formos. Suaugusiųjų mokymasis tarytum tampa jo dalimi ir aiškinama, koks jis galėtų būti. Neformalaus suaugusiųjų mokymosi požiūriu tai jau pradėta daryti atskiriant suaugusiųjų neformalų profesinį ir neprofesinį mokymąsi.

IV. SUAUGUSIŲJŲ MOKYMOSI PATIRTIES LIETUVOJE APŽVALGA

Lietuvoje taip pat buvo atlikti tyrimai siekiant išsiaiškinti suaugusiųjų mokymosi formų požymius bei ypatumus. Kiekybinių suaugusiųjų švietimo srityje tyrimų rezultatai bei ekspertų vertinimai („Suaugusiųjų tęstinio mokymo galimybių plėtra mokymosi visą gyvenimą strategijos įgyvendinimo kontekste“, 2004; „Kaimuose ir miesteliuose (gyventojų skaičius iki 30.000) gyvenančių suaugusiųjų mokymosi poreikiai“, 2004; „Neformaliojo suaugusiųjų švietimo būklė ir gyventojų bei darbdavių požiūris į neformalų suaugusiųjų švietimą“, 2005; „Suaugusiųjų švietimas ir tęstinis mokymas“ 2005; „Suaugusiųjų švietimo organizavimo būklė savivaldybėse“, 2006; „Neformaliojo suaugusiųjų švietimo plėtra Lietuvoje: finansavimo alternatyvų analizė“, 2007) rodo, kad suaugusiųjų švietimo ir mokymosi situacijos kiekybiniais tyrimams skiriama nemažai dėmesio.

Tamošiūnas (2005) siekė nustatyti tiek besimokančiųjų tiek darbdavių požiūrį į neformalų suaugusiųjų švietimą. Neformalaus suaugusiųjų mokymo(si) sąvoka šiame tyrime apėmė „mokymąsi tobulinant savo profesinę kvalifikaciją ir įvairių neformalių savišvietos kursų (pavyzdžiui, meninių, užsienio kalbų, kompiuterinio raštingumo) lankymą“ (p.7). Pažymėtina, kad šis tyrimas atskleidė, kad darbdaviai suaugusiųjų švietimą dažniausiai priskiria kvalifikacijos kėlimui ir žinių įgijimui siekiant, kad darbuotojai pagerintų savo darbo kokybę.

Greta šių tyrimų labai svarbią įtaką neformalaus suaugusiųjų mokymosi sampratos formavimuisi gali daryti ir teoriniai bei kokybiniai besimokančiųjų praktikos tyrimai. Jų taip pat galima atrasti viešoje informacinėje erdvėje. Pavyzdžiui, Anužienė (2006) išskiria tris suaugusiųjų švietimo posistemas: mokyklinį, profesinį ir sociokultūrinį posistemį. Ji neformalią švietimo sistemą apibrėžia kaip sistemą tenkinančią socialinius asmens saviugdų poreikius. Neformalusis švietimas – tai asmens ar visuomenės interesų sąlygojama savišvieta, apimanti valstybės švietimo sąvadų neapibrėžtą lavinimąsi. Jos rezultatai formaliai arba nėra fiksuojami, arba išduodami pažymėjimai nėra pripažįstami visos valstybės mastu. Neformalaus švietimo sistema yra mobili, greitai prisitaikanti prie suaugusiųjų lavinimosi ir savišvietos poreikių. Savaiminis mokymasis - kasdieninės veiklos darbe, šeimoje, laisvalaikyje pasekmė.

Garšvienė (2003) teigia, kad „neformalus suaugusiųjų švietimas apima asmens bendrosios kultūros ugdymą, profesiniai veiklai reikalingų žinių įgijimą ir gebėjimų lavinimą bei tobulinimą“ (p.5). Neformalus (neoficialus) suaugusiųjų mokymasis arba tęstinis mokymasis kol kas neturi lygaus statuso su formalioju suaugusiųjų švietimu. Vis labiau didėjant konkurencingumui įsiliejant į darbo rinką, auga ir neformalaus mokymosi paklausa. Jis padeda kelti darbuotojų kompetenciją, įgyti naujų žinių bei įgūdžių darbo vietoje. Tačiau neformalus

mokymasis ne tik didina ekonominę konkurencingumą, jis taip pat tobulina asmenybę, skatina savigarbą bei galimybę jaustis pilnaverčiu visuomenės nariu.

Levickaitė ir kt. (2011) pateikia asmenine patirtimi pagrįstą neformalaus mokymosi sampratą, apibūdindami šią mokymosi formą kaip „pusiau struktūrizuotas mokymasis, kuris vyksta įvairiose erdvėse“ (p. 165). Atlikę teorinę suaugusiųjų mokymosi formų bei konkrečios mokymosi patirties analizę jie pateikia tokią išvadą, kad „formalaus mokymosi atveju tikslus nustato mokymo įstaiga, o neformaliojo – pats besimokantysis“ (p. 165). Autoriai teigia, kad palyginus formalų ir neformalų mokymąsi konkrečioje įstaigoje išryškėja, jog besimokančiojo mokymosi patirtis formuojasi iš įvairių mokymosi situacijų.

Tyrimo „Neformaliojo suaugusiųjų švietimo plėtra Lietuvoje: finansavimo alternatyvų analizė“ ataskaitoje (2007) autoriai atskleidžia Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymo neatitikimus sąvokoms tarptautiniuose dokumentuose (konkrečiai Komunikatu). Šios studijos autorių nuomone sumaištis sampratos gali kilti dėl kelių straipsnių:

- 2 straipsnyje numatoma, kad neformalaus švietimo vykdytojai - juridiniai ir fiziniai asmenys, rengiantys ir (ar) įgyvendinantys neformaliojo suaugusiųjų švietimo programas.
- 6 straipsnyje neformaliojo suaugusiųjų švietimo programų vykdytojai tiksliau apibrėžti – „Lietuvos neformaliojo švietimo įstaigos, taip pat bendrojo lavinimo, profesinio mokymo, aukštesniosios ir aukštosios mokyklos, įsteigusios neformaliojo suaugusiųjų švietimo padalinius (skyrus, grupes ir t.t.), kiti juridiniai ir fiziniai asmenys, kurie Vyriausybės ar jos įgaliotos institucijos nustatyta tvarka yra įgiję teisę užsiimti neformaliojo suaugusiųjų švietimu. Ši nuostata privalomai netaikoma fizinių asmenų organizuojamiems vienkartiniam neformaliojo švietimo renginiams.
- 17 straipsnyje nustatyta, kad neformalų suaugusiųjų švietimą gali teikti visi švietimo teikėjai.

Taigi šioje studijoje išryškinta pirmoji priešara apibūdinant neformalų švietimą – skiriasi požiūriai į mokymosi galimybes sudarančias institucijas, t.y. vietą, kurioje vyksta mokymasis. Studijoje išryškinamas besimokančiojo vaidmuo – „besimokančiojo požiūriu neformalusis švietimas yra iš anksto apgalvotas“.

Analizuojant akademinį požiūrį ataskaitoje atkreipiamas dėmesys į tai, jog mokymasis savaime nėra nei formalus nei neformalus, o tik gali būti apibūdinamas pagal aplinkos ar konteksto, kuriame jis vyksta požymius ar asmens mokymosi intenciją.

Neformalaus mokymosi sampratos ryškinimo kontekste įdomios išvalgos į tai, kad neformaliajam švietimui gali būti priskiriama viskas, kas nepriklauso formaliojo švietimo sričiai

arba, įvertinus mokymosi intenciją atskiriamas neformalusis mokymasis ir savaiminis mokymasis, kuriai mokymosi funkcija nepriskiriama. Savišvietos atveju mokymosi veiklos tipas „išskiriamas kaip savarankiškas tiek Lietuvos, tiek Europos Sąjungos teisės aktuose ar viešosios politikos dokumentuose, dažniausiai vyksta neplanuotai ar nesistemiškai, atsitiktinai ar nesąmoningai“. Studijoje nurodoma, kad viešosios politikos požiūriu svarbus suaugusiųjų neformalaus švietimo suskirstymas į neformalųjį profesinį ir neformalųjį neprofesinį švietimą.

V. SUAUGUSIŪJŲ MOKYMOSI PATIRTIES LIETUVOJE ŽVALGOMASIS TYRIMAS

Atliekant šią apžvalgą buvo atliktas žvalgomasis suaugusiųjų mokymosi patirties tyrimas, kurio tikslas buvo atskleisti, kaip gali būti suprantamas suaugusiųjų mokymasis bei kokie gali būti suaugusiųjų mokymosi ypatumai. Šiam tikslui pasiekti buvo sudaryta anketa iš keturių klausimų, kurie akcentavo dėl ko, kur ir kokiais būdais suaugusieji gali mokytis. Siekiant įtraukti kuo platesnį respondentų ratą anoniminė anketa buvo patalpinta internete.

Tyrime dalyvavo 20 žmonių. Jauniausiam tyrimo dalyviui buvo 31 metas, o vyriausiam 55 metai. 18 iš jų buvo moterų bei 2 vyrai. Dauguma (15 tyrimo dalyvių) buvo iš miesto, kiti iš miestelių bei kaimų. 12 tyrimo dalyvių turėjo aukštąjį išsilavinimą. Tyrimo dalyviams buvo išsiųsta internetinė apklausa sudaryta iš keturių klausimų. Apklausa vyko 2011 metų gruodžio mėnesį.

Vienas iš šio tyrimo uždavinių buvo atskleisti, dėl kokių priežasčių suaugusieji gali eiti mokytis. Išanalizavus duomenys išryškėjo dvi grupės suaugusiųjų motyvų: išoriniai ir vidiniai. Analizuojant išorinius motyvus išryškėjo dvi kategorijos. Pirmą motyvų kategoriją buvo ta, kad darbo rinka vienokiu ar kitokiu būdu reikalauja suaugusiesiems tobulintis („neturi darbo, todėl eina mokytis“, „spaudžia reikalas kelti kvalifikaciją“, „gauti geresnį darbą“, „siekiant persikvalifikuoti“, „to reikalauja darbo rinka“). Antrąją motyvų kategorijai galima priskirti poreikius, kurie atsiranda dėl sparčiai tobulėjančio pasaulio („pasikeitusi aplinka (pvz., naujos technologijos, inovacijų įvedimas“, „nes nuolat kinta technologijos, pvz.: mobilieji telefonai – išmanieji telefonai, naujesni/geresni/ sudėtingesni kopijuokliai“).

Darbo rinkos kategorijoje taip pat išryškėjo kelios pagrindinės priežastys dėl ko suaugusieji gali būti skatinami mokytis. Viena iš priežasčių buvo tai, kad tobulėjimą inicijuoja kvalifikaciniai reikalavimai („mokosi siekdami gauti pažymėjimus be kurių neleidžia dirbti turimo darbo“, „norėdami formaliai tobulinti kvalifikaciją, „noras išlaikyti esamą poziciją“). Žymiai dažniau įvardyta priežastis buvo suaugusiųjų persikvalifikavimas („kai nori keisti kvalifikaciją“, „nori keisti darbą“, „noras susirasti geresnį darbą“, „mokosi norėdami įgyti naują profesiją“).

Antrojoje motyvų kategorijoje tyrimo dalyviai nurodė skatinimąsi mokytis, kaip asmeninį norą tobulėti, o ne mokymąsi dėl to, kad to reikalauja išorinės sąlygos. Šioje kategorijoje vyravo trys pagrindinės motyvų grupės: žingeidumas („kai kurie žmonės tiesiog žingeidūs“, „siekia tobulėti, realizuoti save įvairiais būdais“, „prigimtinis žingeidumas“) bei tam tikrų pomėgių lavinimas („kada žmogus labiau subrendęs pajaučia, kad jį domina kažkokia nauja sritis ar

dalykas ir tiesiog nusprendžia pasinerti į tai“, tam, kad įgyvendinti svajonę, pavyzdžiui „norėjau fotografuoti“). Tyrimo dalyviai dažniau nurodė žingeidumą kaip motyvą mokytis negu tam tikrų pomėgių lavinimą.

Tyrimo dalyviai dažniau nurodė išorinius motyvus kaip paskatą suaugusiems mokytis. 13 respondentų įvardijo tiek išorinius, tiek vidinius motyvus kaip paskatą suaugusiems mokytis. Pažymėtina, kad iš 13 respondentų, kurie pažymėjo tiek išorinius tiek vidinius motyvus, 11 iš jų iš pradžių išvardijo išorinius motyvus ir tik išvardijus juos, buvo paminėti ir vidiniai motyvus. 3 tyrimo dalyviai nurodė tik išorinius motyvus bei 4 dalyviai nurodė tik vidinius motyvus kaip paskatą mokytis. Išorinių motyvų galimybių buvo išvardinama daugiau nei vidinių. Galima būtų teigti, kad tyrimo dalyviai suaugusiųjų mokymąsi sieja tiek su išoriniais tiek su vidiniais motyvais. Tačiau pastebima tendencija, kad išoriniai motyvai yra dažniau susiejami su suaugusiųjų mokymusi nei vidiniai motyvai. Pažymėtina, kad nei vienas tyrimo dalyvis nepateikė, kad mokymasis gali įvykti ir neturint jokio motyvo.

Atlikus tyrimo dalyvių atsakymų analizę apie tai, kur suaugusieji turi galimybes mokytis išryškėjo kelios tendencijos. Tyrimo dalyvių atsakymus galima būtų suskirstyti į dvi kategorijas. Pirmoji kategorija apimtų formaliąją aplinką, antroji kategorija apimtų neformaliąją aplinką. Nors ir respondentų atsakymai tyrėjų buvo suskirti į šias kategorijas, pažymėtina, kad tik 2 tyrimo dalyviai savo atsakymuose paminėjo žodį „formalus“ ir „neformalus“.

12 tyrimo dalyvių paminėjo, kad suaugusieji gali mokytis švietimo institucijose tokiose kaip universitetai, kolegijos, profesinės mokyklos, švietimo centrai. Taip pat prie formalių kategorijos buvo priskirti ir respondentų atsakymai, kurie nurodė, kad suaugusieji gali eiti į įvairiausių seminarus, tiek organizuotus švietimo institucijų, tiek ir seminarus internete. 6 tyrimo dalyviai nurodė, kad suaugusieji gali mokytis ir neformalioje aplinkoje. Taigi kuomet minimos galimybės, kur suaugusieji gali mokytis, dažniausiai yra nurodoma formali aplinka ir seminarai, kursai, kurių metu gaunami pažymėjimai.

Daugelis tyrimo dalyvių paklausti, kokiais būdais suaugusieji gali mokytis, nurodė įvairias studijas. Išanalizavus duomenis, galima būtų teigti, kad tyrimo dalyvių atsakymus galima sugrupuoti į dvi kategorijas: formalus būdas ir neformalus būdas, nors tik 4 tyrimo dalyviai vartojo žodžius „formalus ir neformalus“. Atsakymuose daugiausia pasikartojė nuotolinis mokymosi būdas. Daugiausia tyrimo dalyvių atsakymai buvo nurodantys mokymosi būdus, kurie dažniausiai yra teikiami formaliose švietimo institucijose „betarpiškai bendraujant su dėstytojais“, „universitetų, kolegijų studijose“, „lankydami paskaitas“, dieninėse studijos, vakarinėse studijose“. Labai retai, 3 tyrimo dalyviai paminėjo būdus, kurie gali būti susieti su neformaliais mokymosi būdais tokiais kaip „namuose“, „namuose per internetą“. Galime teigti,

kad kalbant apie suaugusiųjų mokymosi būdus, žmonės gali būti linkę susieti juos labiau su formaliuoju ir neformaliuoju mokymusi. Labai retais atvejais mokymosi būdai buvo susieti su savaiminiu mokymusi.

Tyrimo dalyvių buvo prašoma aprašyti paskutinį kartą, kai jie mokėsi. 17 tyrimo dalyvių savo atsakymuose aprašė atvejus kuriuose jie mokėsi dalyvaudami kursuose bei lankydami universitetus, kolegijas „paskutinį kartą mokiausi prieš du metus. Darbas siuntė į savaitės apmokymus“, „prieš metus baigiau specialią vienu metų programą“, „paskutinį kartą mokiausi neakivaizdinėse studijose“. Taip pat buvo nurodomi kursai kuriuose tyrimo dalyviai dalyvavo dėl savo hobi „mokymus pasirinkau pati, išmokau geriau fotografuoti“. Dažniausiai tyrimo dalyviai vis dėlto nurodydavo mokymąsi universitetuose bei kolegijose. Trys tyrimo dalyviai nurodė, kad mokėsi patys be kitų žmonių pagalbos „prieš penkias minutes, skaitydama knygą“, „savas žinias gilinu savarankiškai“, „ir dabar dar mokausi“. Iš tyrimo dalyvių atsakymų galima būtų teigti, kad mokymasis dažniau yra siejamas su organizuotu mokymu, kuris gali vykti tiek universitetuose, tiek kitose švietimo įstaigose. Retu atveju žmonės įvardija naujų žinių įgijimą ne organizuotoje aplinkoje, kaip mokymąsi.

Tyrimo dalyvių atsakymuose taip pat vyravo dvi pagrindinės mokymosi rezultatų temos. Vieni tyrimo dalyviai savo mokymosi istorijose pažymėjo naujų žinių įgavimą („gavau žinių apie projektų specifiką“, „dabar dar naudoju įgytas per seminarą žinias“, „gavau teorinių žinių“). Kiti tyrimo dalyviai pažymėjo naujos patirties įgijimą („Tai buvo praktinė patirtis per grupinę veiklą“, „tobulinau vairavimo įgūdžius“, „gavau praktinių žinių“). Pažymėtina, jog 17 tyrimo dalyvių savo atsakymuose nusakė savo pačių paskatą dalyvauti tame mokymosi atvejuje, kuriuos tyrimo dalyviai aprašė. Tik 3 dalyviai nurodė, kad jie buvo skatinami darbdavio ar kitų išorinių sąlygų („dalyvavau mokymuose dėl darbe paskirtų naujų veiklų“, „Darbas siuntė į savaitės apmokymus“).

Apibendrinant rezultatus galima būtų teigti, kad apklaustieji tyrimo dalyviai nurodo, kad suaugusiųjų mokymąsi gali įtakoti tiek išoriniai tiek vidiniai motyvai. Šio tyrimo dalyviai dažniau nurodė išorinius motyvus kaip skatinančius suaugusius mokytis, tokius kaip, persikvalifikavimas, prisitaikymas prie nuolat kintančių technologijų. Nors tyrimo dalyviai dažniausiai nurodo išorinius motyvus kaip skatinančius mokytis, pažymėtina, kad savo paskutinių mokymosi atvejo aprašymuose tik vienu atveju buvo aprašytas mokymasis paskatinant išorinio motyvo, t.y. darbdavio. Gali būti, kad vidiniai mokymosi motyvai nepakankamai yra vertinami kaip paskatinamoji jėga sąmoningam suaugusiųjų mokymuisi neformaliose aplinkose.

Taip pat tyrimo dalyviai nurodė ir vidinius motyvus kaip svarbius faktorius skatinančius suaugusiųjų mokymąsi, kurių pagrindiniai buvo žingeidumas ir savo pomėgių tobulinimas. Tyrimo dalyviai taip pat pažymėjo, kad mokymasis gali vykti tiek formalioje, tiek neformalioje aplinkoje.

Dažniau tyrimo dalyvių atsakymuose pasitaikydavo mokymosi įvardijimas formalioje aplinkoje. Aprašydami savo paskutinįjį mokymosi atveją, daugiausia respondentų nurodė organizuotą mokymąsi. Taigi galima būtų teigti, kad šio tyrimo duomenimis vyrauja tendencija, kad suaugusiųjų mokymasis labiausiai sietinas, kuomet suaugusysis vedamas vidinės motyvacijos organizuotoje mokymo aplinkoje įgyja naujų žinių ar patirties.

Šio tyrimo rezultatų dėka taip pat galima išryškinti tendenciją, kad kuomet tyrimo dalyvių klausama apie jų pačių mokymąsi, dažniausiai jie paminėjo mokymąsi organizuotoje aplinkoje. Labai retai dalyviai nurodė mokymąsi neorganizuotoje aplinkoje ar neplanuotai. Kuomet dalyvių buvo klausama kas skatina suaugusiuosius mokytis, dažnai buvo nurodomas ir mokymasis neorganizuotoje aplinkoje.

Apibendrinant galima būtų teigti, kad nėra nusistovėjusios suaugusiųjų mokymosi sampratos ir ji gali labai kisti priklausomai nuo asmens bei jo patirties. Vienu atveju žmogus gali nurodyti, kad suaugusiųjų mokymasis apima ir savišvietą, kitais atvejais gali būti nurodoma, kad suaugusiųjų mokymasis daugiau apima neformalų ir savaiminį mokymąsi kaip mokymosi forma gali būti neįvardijama. Todėl atliekant tyrimus yra labai svarbu aiškiai suformuluoti klausimus apie skirtingas suaugusiųjų mokymosi formas. Paminėtina, kad šio tyrimo dalyviai aiškiai nepažymėjo, kad mokymasis gali būti neintencinis.

VI. VARTOJAMŲ SAŲOKŲ APIBRĖŽIMAI

Bendrosios kompetencijos – žinios, įgūdžiai, gebėjimai, vertybinės nuostatos, požiūriai, kitos asmeninės savybės, reikalingos mokytojo veiklai ir galimos perkelti iš vienos rūšies veiklos į kitą. (*Mokytojo profesijos kompetencijos aprašas*).

Formalusis švietimas – švietimas, vykdomas pagal Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka patvirtintas ir įregistruotas švietimo programas, kurias baigus įgyjamas pradinis, pagrindinis, vidurinis arba aukštasis išsilavinimas ir (ar) kvalifikacija arba pripažįstama kompetencija, reikalinga įstatymų reglamentuojamam darbui ar funkcijai atlikti. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Formalusis švietimas - valstybės reglamentuojamas ir kontroliuojamas lavinimasis, mokymasis ir studijos, kurias sėkmingai baigusieji gauna valstybės pripažįstamą diplomą arba pažymėjimą. Formalųjį suaugusiųjų švietimą - bendrąjį lavinimą, profesinį mokymą, aukštesniašias ir aukštąsias studijas - reglamentuoja Švietimo įstatymas, Mokslo ir studijų įstatymas ir Profesinio mokymo įstatymas. (*Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas*)

Formalus švietimas - švietimas teikiamas mokyklose, kolegijose, universitetuose ir kitose formaliose švietimo institucijose, kuris paprastai sudaro nuoseklų vaikų ir suaugusiųjų švietimą, paprastai beprasidedant, kai vaikui yra 4 metai ir besitęsiantį, kai žmogui yra 20 ar 25 metai. Kai kuriose šalyse, aukštesnis išsilavinimas yra organizuotos programos, kurios apima dalinai mokymąsi darbo vietoje ir dalinį mokymąsi universitete (*Mokymosi veiklų klasifikatorius, 2006*)

Formalus mokymasis apima mokymąsi, kuris vyksta organizuotame ir struktūrizuotame kontekste (formalus švietimas, profesinis rengimas) ir, kurio tikslas yra mokymasis. Tai gali vesti prie formalaus pripažinimo (diplomas, pažymėjimas) (*Cedefop, Tissot, 2000, p. 204*)

Formalus mokymasis tipiškai teikiamas švietimo ar profesinio rengimo institucijose, jis yra struktūrizuotas (pagal tikslus, mokymosi laiką ir mokymosi palaikymą), kuris veda prie pažymėjimo. Iš besimokančiojo perspektyvos, formalusis mokymasis yra intencinis (tai yra suaugusysis turi intenciją mokytis) (*Europos Komisijos Komunikatas, 2001*)

Intencija – ketinimas, tikslas, veiklos motyvas, sumanymas (*Tarptautinių žodžių žodynas*)

Išsilavinimas – Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka pripažįstama asmens tam tikro lygio branda, kompetencija, kvalifikacija. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Kompetencija – gebėjimas atlikti tam tikrą veiklą, remiantis įgytų žinių, mokėjimų, įgūdžių, vertybinių nuostatų visuma. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Kvalifikacija – Lietuvos Respublikos teisės aktų nustatyta tvarka pripažįstama asmens turimų kompetencijų arba profesinės patirties ir turimų kompetencijų, reikalingų tam tikrai veiklai, visuma. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Kvalifikacijos tobulinimas – neformalusis švietimas ir savišvieta, kuriais siekiama įgyti, plėtoti profesinei veiklai reikalingas kompetencijas. (*Valstybinių ir savivaldybių mokyklų vadovų, jų pavaduotojų ugdymui, ugdymą organizuojančių skyrių vedėjų, mokytojų, pagalbos mokiniui specialistų kvalifikacijos tobulinimo nuostatai*)

Kvalifikacijos tobulinimo institucija – švietimo įstaiga ar kitas švietimo teikėjas, turintis teisę vykdyti valstybinių ir savivaldybių mokyklų vadovų, jų pavaduotojų ugdymui, ugdymą organizuojančių skyrių vedėjų, mokytojų, pagalbos mokiniui specialistų kvalifikacijos tobulinimą. (*Valstybinių ir savivaldybių mokyklų vadovų, jų pavaduotojų ugdymui, ugdymą organizuojančių skyrių vedėjų, mokytojų, pagalbos mokiniui specialistų kvalifikacijos tobulinimo nuostatai*)

Mokykla – juridinis asmuo, valstybės narės juridinio asmens ar kitos organizacijos padalinys, įsteigtas Lietuvos Respublikoje teisės aktų nustatyta tvarka, kurio pagrindinė veikla yra formalusis arba (ir) neformalusis švietimas. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Mokymasis - tam tikra veikla ar procesas, kurio metu fiksuojami elgesio pokyčiai, įgyjama žinių, įgūdžių ar pažiūrų (*Boyd pagal Knowles*)

Mokymasis visą gyvenimą – visa mokymosi veikla, vykstanti bet kuriame amžiaus tarpsnyje siekiant tobulinti asmeninės, pilietinės, socialinės ir profesinės srities kompetencijas. (*Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija, 2008*)

Mokymasis visą gyvenimą yra visos mokymosi veiklos viso gyvenimo laikotarpiu siekiant tobulinti žinias, įgūdžius, kompetencijas asmeninėje, pilietinėje, socialinėje ir su darbu susijusioje perspektyvoje (*Mokymosi visą gyvenimą Memorandumas, 2001*).

Mokymasis visą gyvenimą – visa mokymosi veikla, vykstanti bet kuriame amžiaus tarpsnyje siekiant tobulinti asmeninės, pilietinės, socialinės ir profesinės srities kompetencijas. (*Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2004 m. kovo 26 d. įsakymu Nr. ISAK-433/A1-83 (Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2008 m. spalio 15 d. įsakymo Nr. ISAK-2795/A1-347 redakcija)*)

Mokymosi forma – švietimo teikėjo siūlomas ir asmens pasirinktas mokymosi organizavimo būdas. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Neformalus mokymasis apima mokymąsi, kuris vyksta tam tikrose suplanuotose veiklose, kurių pirminis tikslas nėra mokymasis, bet apima svarbų mokymosi elementą (*Cedefop, Tissot, 2000, p. 204*)

Neformalus mokymasis nėra teikiamas švietimo ar profesinio rengimo (mokymosi) institucijose ir paprastai nėra suteikiamas joks pažymėjimas. Tačiau jis yra stuktūrizuotas pagal mokymosi tikslus, mokymosi laiką ir mokymosi palaikymą. Neformalus mokymasis yra intencinis iš besimokančiojo perspektyvos (*Europos Komisijos Komunikatas, 2001*)

Neformalusis neprofesinis mokymas – asmens bendrosios kultūros ugdymas ir jo bei visuomenės poreikius atitinkantis mokymas (-is) gyvenimo kokybę gerinančiose srityse. (*Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija*)

Neformalusis suaugusiųjų švietimas - asmens ir visuomenės interesus atliepantis mokymasis, lavinimasis ar studijos, kurias baigusiam neišduodamas valstybės pripažįstamas dokumentas, patvirtinantis išsilavinimo, tam tikros jo pakopos ar atskiro reglamentuoto modulio baigimą arba kvalifikacijos įgijimą. (*Neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas*)

Neformalus suaugusiųjų švietimas - suaugusiųjų švietimo organizavimo forma, apimanti visas į valstybės švietimo registrą neįtrauktas švietimo rūšis: bendrąjį ir profesinį lavinimąsi (jei jo apimtis nesudaro reglamentuoto modulio), pomėgių ugdymą, bendrąją savišvietą (*Lietuvos švietimo koncepcija*)

Neformalusis švietimas – švietimas pagal įvairias švietimo poreikių tenkinimo, kvalifikacijos tobulinimo, papildomos kompetencijos įgijimo programas, išskyrus formaliojo švietimo programas. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Neformalus švietimas – bet kokia organizuota švietimo veikla, kuri pilnai neatitinka formalaus švietimo apibrėžimo. Neformalus švietimas gali vykti tiek švietimo institucijose, tiek už jų ribų, ir aptarnauja bet kokio amžiaus žmones. Neformalaus švietimo programos nebūtinai yra nuoseklios švietimo sistemos dalis, ir gali turėti skirtingą programų trukmę (*Mokymosi veiklų klasifikatorius, 2006*)

Privalomasis švietimas – Lietuvos Respublikos piliečiams, gyvenantiems Lietuvos Respublikoje, ir užsieniečiams, turintiems teisę nuolat ar laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, privalomas ir valstybės garantuojamas ugdymas iki 16 metų pagal pradinio, pagrindinio ugdymo programas. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Profesinio mokymo įstaiga – mokykla ar kita įstaiga, kurios pagrindinė veikla – profesinis mokymas. (*Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas*)

Profesinis mokymas – mokymas pagal profesinio mokymo programas, padedantis asmeniui įgyti kvalifikaciją ar ją tobulinti. (*Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas*)

Profesinis rengimas – nuolatinis asmens ugdymas (-is), kurio tikslas – suteikti ir nuolat palaikyti jam tinkamą ir visuomenei reikalingą profesinę kvalifikaciją. (*Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija*)

Savišvieta – savarankiškas mokymasis, kuris remiasi asmens iš įvairių šaltinių gaunamomis žiniomis ir jo praktine patirtimi. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Savaiminis mokymasis – (*ang. informal learning*) yra apibrėžiama kaip mokymasis, kuris kyla iš veiklų, kurios yra susijusios su darbu, šeima ar laisvalaikiu. Tai dažnai yra laikoma patyriminiu mokymusi. Savišvieta yra neformalaus mokymosi dalis (*Cedefop, Tissot, 2000, p. 205*).

Savaiminis mokymasis – besimokantieji patys ar su kitų pagalba “įmisi iniciatyvos, nusistato savo mokymosi poreikius, suformuluoja mokymosi tikslus, organizuoja išteklius, renkasi tinkamas mokymosi strategijas bei patys įvertina savo mokymosi procesą” (*Knowles, 1975*).

Savaiminis mokymasis – apibrėžiamas kaip intencinis, mažiau organizuotas ir mažiau struktūrizuotas mokymasis. Gali apimti mokymosi veiklas, kurios vyksta šeimoje, darbo vietoje ir kasdieniniame kiekvieno žmogaus gyvenime (*Mokymosi veiklų klasifikatorius, 2006*)

Neformalus mokymasis (*ang. non-formal learning*) nėra teikiamas švietimo ar profesinio rengimo (mokymosi) institucijose ir paprastai nėra suteikiamas joks pažymėjimas. Tačiau jis yra struktūrizuotas pagal mokymosi tikslus, mokymosi laiką ir mokymosi palaikymą. Neformalus mokymasis yra intencinis iš besimokančiojo perspektyvos (*Europos Komisijos Komunikatas, 2001*)

Šalutinis mokymasis - vyksta atliekant konkrečią veiklą ar bendraujant su kitais žmonėmis socialinėse, kultūrinėse ar politinėse situacijose (Foley, 2007).

Švietimas – ugdymas ir išsilavinimo teikimas, savišvieta; taip pat mokinių, jų tėvų (globėjų, rūpintojų), švietimo įstaigų, mokytojų ir kitų švietimo teikėjų, švietimo pagalbos specialistų veiklų visuma. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Švietimas - veikla, kurios imasi ar ją inicijuoja vienas ar daugiau veikėjų norėdami pasiekti individo, grupės ar bendruomenės žinių įgūdžių ar požiūrių pokyčių (*Knowles, 1998*).

Švietimo įstaiga – mokykla arba švietimo pagalbos įstaiga. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Švietimo teikėjas – mokykla, laisvasis mokytojas arba kitas švietimo teikėjas (įstaiga, įmonė, organizacija, taip pat valstybės narės juridinis asmuo ar kita organizacija, ar jų padaliniai, įsteigti Lietuvos Respublikoje, kuriems švietimas nėra pagrindinė veikla), Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka turintys teisę vykdyti švietimą. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Tęstinis profesinis mokymas – profesinis mokymas, skirtas asmens turimai kvalifikacijai tobulinti ar kitai kvalifikacijai įgyti. (*Lietuvos Respublikos profesinio mokymo įstatymas*)

Ugdymas – dvasinių, intelektinių, fizinių asmens galių auginimas bendraujant ir mokant. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

Visuotinis švietimas – visiems Lietuvos Respublikos piliečiams ir užsieniečiams, turintiems teisę nuolat ar laikinai gyventi Lietuvos Respublikoje, valstybės laiduojamas švietimas. (*Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*)

LITERATŪRA:

1. Anužienė B. *50 Suaugusiųjų švietimo klausimų*. Metodinė priemonė. Klaipėdos universitetas, 2006
2. Bjørnavold, J.; Tissot, P. Glossary. In: Bjørnavold, J. *Making learning visible: identification, assessment and recognition of non-formal learning in Europe*. Luxembourg: Office for Official Publication of the European Communities, 2000, p. 199-221 (Cedefop Reference series).
3. Cedefop, Colardyn, D. ir Bjørnavold, J. (2005). Learning continuity: European inventory on validating non-formal and informal learning. Luxembourg: Publication Offices.
4. Cedefop, Tissot, P. (2000). Glossary on identification, assessment and recognition of qualifications and competences and transparency and transferability of qualifications. In Cedefop Bjørnavold, J. *Making learning visible: identification, assessment and recognition of non-formal learning in Europe*. Luxembourg: Publications Office.
5. Colardyn D., Bjørnavold J. (2004) Validation of Formal, Non-Formal and Informal Learning: policy and practices in EU Member States. *European Journal of Education*, 39(1), p.69–89, March
6. European Commission. (2001). *Communication from the Commission: Making a European area of lifelong learning a reality*. Luxembourg: Publication Office.
7. European Commission. (2006). *Classification of learning activities*. Luxembourg: Publication Office.
8. Europos Komisijos komunikate „Siekiant paversti Europos mokymosi visą gyvenimą erdvę tikrove“ COM(2001)0678), Prieiga internetu:
http://ec.europa.eu/prelex/detail_dossier_real.cfm?CL=lt&DosId=169739
9. Eurostat. (2005). *News release: Lifelong learning in Europe in 2003*. Prieiga http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-06092005-BP/EN/3-06092005-BP-EN.PDF
10. Foley G. (2007). *Suaugusiųjų mokymosi metmenys. Suaugusiųjų švietimas globalizacijos laikais*. Vilnius: Kronta.
11. Garšvienė A. (2003). *Neformalus suaugusiųjų švietimas Lietuvoje*. Vilnius: VPU
12. Houle, C. O. (1992). *The literature of adult education: A bibliographic essay*. San-Francisco: Jossey-Bass.
13. Knowles M. (1998). *The adult learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development*. Houston, TX: Gulf Publishing.

14. Knowles M. S., Elwood F. Holton III, Richard A. Swanson. (2007). *Suaugęs besimokantysis: klasikinis požiūris į suaugusiųjų švietimą*. Vilnius: Danielius.
15. Knowles, M. S. (1975). *Self-directed learning: A guide for learners and teachers*. New York: Association Press.
16. *Kokybinis tyrimas apie mokymąsi visą gyvenimą ir jo rezultatyvumą* (2007). Prieiga internetu: www.suaugusiujusvietimas.lt/?id=6&did=14
17. Levickaitė R., Reimeris R., Žemaitis E. ir kt. (2011) Kūrybinių industrijų bendruomenės socialinės aplinkos formavimas neformalaus mokymosi ir atvirų inovacijų principais: atvirų inovacijų forumo „Aš, idėja“ atvejis. *Filosofija. Sociologija*. 22(2), p. 161–175, Lietuvos mokslų akademija
18. *Lietuvos Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija* (2008). Prieiga internetu: www.suaugusiujusvietimas.lt/?id=14&did=28
19. *Lietuvos Respublikos neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatymas* (Žin., 1998, Nr. 166-1909);
20. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas* (Žin., 1991, Nr. 23-593; 2011, Nr. 38-1804);
21. *Lietuvos švietimo koncepcija* (1992) Prieiga internetu: <http://www.smm.lt/strategija/docs/srp/koncepcija/koncepcija1.htm>
22. *Mokymosi visą gyvenimą memorandumas*. (2001). Prieiga internetu: www.lssa.smm.lt/docs/Memorandumas_2001.doc
23. *Mokymosi visą gyvenimą užtikrinimo strategija* (Žin., 2008, Nr. 122- 4647).
24. *Neformaliojo suaugusiųjų švietimo plėtra Lietuvoje: finansavimo alternatyvų analizė* (2007). Viešosios politikos ir vadybos institutas. Prieiga internetu: http://www.smm.lt/fit/sv_bukle/tyrimai_es.htm
25. Straka, G. A. (2009). Informal and implicit learning: Concepts, communalities and differences. *European Journal of Vocational Training*, 48(3), p. 130-145.
26. *Suaugusiųjų mokymosi veiksmų planas mokytis niekada nevēlu* (2008). Prieiga internetu: <http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:257:0070:0075:LT:PDF>
27. *Suaugusiųjų švietimas Europoje: tendencijos ir problematika* (2006). Europos suaugusiųjų švietimo asociacija, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija, Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija. Vilnius: Danielius.
28. *Suaugusiųjų švietimas ir tęstinis mokymas* (2005). Lietuvos suaugusiųjų švietimo ir informavimo centras. Vilnius: „Friskas“

29. *Suaugusiųjų švietimo organizavimo būklė savivaldybėse.* (2006). Tyrimo ataskaita. Prieiga internetu: www.suaugusiujusvietimas.lt/?id=6&did=16
30. *Suaugusiųjų tęstinio mokymo galimybių plėtra mokymosi visą gyvenimą strategijos įgyvendinimo kontekste.* (2004). Tyrimo ataskaita. Prieiga internetu: www.smm.lt/svietimo.../suaugusiuju_testinio_mokymo_ataskaita.doc
31. Tamošiūnas T. (2005). *Neformaliojo suaugusiųjų švietimo būklė ir gyventojų bei darbdavių požiūris į neformalųjį suaugusiųjų švietimą.* Vilnius. Prieiga internetu: http://www.smm.lt/fit/sv_bukle/tyrimai_sb.htm
32. Tarybos ir Komisijos parengta darbo programos „Švietimas ir mokymas 2010“ įgyvendinimo pažangos bendra ataskaita – Ataskaitos priėmimas. Prieiga internetu: <http://www.elearningpapers.eu/es/directory/Tarybos-ir-Komisijos-parengta-darbo-programos-%E2%80%9E%C5%A0vietimas-ir-mokymas-2010%E2%80%9C-%C4%AFgyvendinimo-pa%C5%BEangos-bendra-ataskaita-%E2%80%93-Ata>
33. Teresevičienė M., Gedvilienė G., Zuzevičiūtė V. *Andragogika.* (2006). Kaunas. VDU
34. Tyrimo ataskaita (2004). „*Kaimuose ir miesteliuose (gyventojų skaičius iki 30.000) gyvenančių suaugusiųjų mokymosi poreikiai*“, Vilnius.
35. Tyrimo ataskaita (2004). *Suaugusiųjų tęstinio mokymo galimybių plėtra mokymosi visą gyvenimą strategijos įgyvendinimo kontekste,* Vilnius.
36. Tyrimo ataskaita (2005). *Suaugusiųjų švietimas ir tęstinis mokymas*“, Vilnius.
37. Tyrimo ataskaita. (2006). *Suaugusiųjų švietimo organizavimo būklė savivaldybėse,* Vilnius.
38. Tyrimo ataskaita. (2007). *Neformaliojo suaugusiųjų švietimo plėtra Lietuvoje: finansavimo alternatyvų analizė,* Vilnius.